

KRATEK PREGLED PROBLEMATIKE OBSMRTNEGA DOŽIVLJANJA

Janek Musek

Oddelek za psihologijo, Filozofska fakulteta

Univerza v Ljubljani

Aškerčeva 2 1000 Ljubljana

Tel: +386 3634170

janek.musek@guest.arnes.si; janek.musek@ff.uni-lj.si

POVZETEK

Sestavek daje kratek pregled proučevanj obsmrtnega doživljanja. Začenja z razvrščanjem virov informacij in pričevanj o obsmrtnih doživetjih, v nadaljevanju pa kratko podaja glavne faze in značilnosti predznanstvenega in znanstvenega proučevanja obsmrtnega doživljanja pri nas in v svetu. Na koncu obravnava tudi trende in perspektive tega raziskovanja.

1 UVOD

Človek je bil od samih začetkov pozoren na doživetja, v katerih se mu je odpirala realnost, ki presega običajno izkustvo. Bila so dragocena, ker so dajala trdno, doživljajsko oporo intuitivnimi in kritično razumskim razmišljanjem o transcendenci. Šele v novejšem času so ta izkustva in doživetja začela izgubljati svoj pomen in to sorazmerno z nekim miselnostnim premikom. Če so bila omenjena izkustva prej kazalec višje realnosti, ki se je zdela pomembnejša od običajne stvarnosti, je v tem miselnostnem obratu postala merilo običajna stvarnost. Svetovi, dostopni drugim zavestnim in duhovnim stanjem pa so postali nekaj efemerne in relativnega.

Vendar se ljudje v resnici nikoli niso nehali zanimati za ta stanja; zanimanje za transcendentno ni moglo zamreti, ker tli pregloboko v samem človekovem duhovnem bistvu. Celotič, danes postaja to zanimanje vse bolj tudi stvar znanosti. To se morda še najbolj kaže prav v raziskovanju obsmrtnih doživetij, ki se je močno razvilo v zadnjih desetletjih. Na tem mestu bomo skušali na kratko povzeti proučevanje obsmrtnega doživljanja, njegove vire, njegov razvoj in njegove usmeritve.

2 VIRI INFORMACIJ IN PRIČEVANJ O OBSMRTNEM DOŽIVLJANJU

Z znanstvenega, posebno pa še s psihološkega vidika, daje našemu odnosu do posmrtno eksistence in onstranskega življenja veliko težje dejstvo, da o teh vprašanih ne obstajajo samo razmišljanja, verska, filozofska in drugačna, temveč tudi izkustvena poročila in pričevanja. Poznajo jih vse dobe in vse kulture. Njihovi viri segajo od zgodnjih šamanskih

komuniciranih z duhovi, do komunikacij spiritističnih medijev z umrlimi, od vizij onstranske stvarnosti, o katerih so poročali preroki, do skrbno zabeleženih poročil, ki jih sodobna znanost zbira v zvezi z obsmrtnimi izkušnjami.

Prav vsi ti viri se posebej nanašajo tudi na tematiko obsmrtnega doživljanja. Zgodovinsko gledano gre predvsem za naslednje vire:

- *šamanska pričevanja in izročila*
- *sredniška (medijska) in spiritualna pričevanja*
- *religijska pričevanja, religijsko izročilo, knjige mrtvih...*
- *mistična in filozofska pričevanja*
- *viri pričevanj v umetnosti*
- *reinkarnacijski spomini na doživljanje smrti*
- *spomini posameznikov na obsmrtna doživetja*
- *pričevanja s pomočjo hipnoze (spominjanje s pomočjo hipnoze, hipnotska regresija)*

3 FAZE IN ZNAČILNOSTI PROUČEVANJA OBSMRTNEGA DOŽIVLJANJA V SVETU IN PRI NAS

Predznanstvena proučevanja obsmrtnih doživetij

Galerija pričevanj o onstranskem življenju nas vodi daleč nazaj v človeško preteklost. Pri vseh ljudstvih in kulturah obstajajo predstave o drugačni stvarnosti, ki se povezuje z nadnaravnimi pojavi in z bivanjem po smrti. Te predstave so se kristalizirale v določnejše forme v številnih mitih in religioznih izročilih. Nekatera izmed njih so se oblikovala v zapletene in nadrobne opise življenja po življenju in po smrti, denimo ti. "knjige mrtvih" (staroegipčanska, tibetanska).

Poleg teh mitoloških in religijskih obrazcev, ki kažejo sicer izjemno raznovrstnost, hkrati pa nekaj osupljivo enotnih potez, srečujemo tudi obilico osebnih, individualnih pričevanj o onstranstvu in onstranski eksistenci. Pri elementarnih ljudstvih so takšni pričevalci zlasti šamani. Ti so nekako "profesionalno" zadolženi za stik z višjimi silami in so

usposobljeni za onstranska potovanja, ki jih najpogosteje opravljajo v stanjih transa oziroma ekstaze. Tudi tu najdemo poleg velike raznoterosti v šamanskih doživetjih nekaj temeljnih prvin, ki tvorijo enoten, skupen obrazec "potovanja na drugi svet". Zanimivo je npr. dejstvo, da mora šaman, preden se usposobi za takšno potovanje, prestati neke vrste "osebno smrt", izkustvo izničenja prejšnje eksistence; to izkustvo ga prerodi v novo stanje, v katerem je zmožen zaživeti v drugem svetu. Ta vzorec "smrti in preroda" je zelo pogost. Postal je neogibni del obredov iniciacije od antičnih misterijev do novodobnih ezoteričnih združenj. V teh obredih se često uporabljajo postopki, ki simbolizirajo smrt, tej pa sledi preporod in vzpon v višje sfere. Šaman se npr. povzpne po vejah svetega drevesa, inicianti Mitrovega čaščenja so se morali vzpeti po sedemklinski lestvi planetov iz najnižje, najtemnejše stopnje do najvišje in najsvetlejše. Obredi predstavljajo imitacijo in simbolizacijo potovanj v onstranstvo.

Predstava o onstranstvu je zlasti pogosta v religioznem izročilu. To velja še posebno za nekatere zelo razvite religije, npr. judaizem, krščanstvo ter islam, vendar pa jo najdemo vsaj v določenih oblikah tudi pri bolj elementarnih verstvih (po drugi strani pa je v nekaterih verstvih, elementarnih in razvitih tudi ne zasledimo). Pogosto se predstava o onstranstvu povezuje s predstavo o izgubljenem raj. V ozadju te predstave je prepričanje, da obstaja izvorno, prvobitno duhovno stanje, ki ga je bilo človeštvo deležno, preden je izgubilo stik z njim in bilo potisnjeno v tostransko materialno realnost. Obredna iniciacija in šamansko plezanje simbolizirata "preboj ravni" (Eliade, 1976), prehod v prvobitno stanje, v katerem imamo dostop do nebes. Izgon Adama in Eve iz raja je najbolj znana alegorija te predstave.

Naslednjo stopnjo onstranskih pričevanj sestavljajo izpovedi vidcev in prerokov, ki jih navaja religiozno izročilo. Še za življenja naj bi potovali v nebesa denimo Zaratustra, Mani, Henoh, Elija, Sveti Pavel in Mohamed. Sveti Pavel govori o videnju nebes v pismih Korinčanom (2 Kor 12:1-4):

"Hvaliti se je treba. Ne koristi sicer nič, prišel bom pa do prikazni in razodetij Gospodovih. Vem za človeka v Kristusu, ki je bil pred štirinajstimi leti - ali v telesu, ne vem, ali zunaj telesa, ne vem, Bog ve - zamaknjen v tretje nebo. In vem, da je bil tisti človek - ali v telesu, ne vem, ali zunaj telesa, ne vem, Bog ve - zamaknjen v raj in je slišal skrivnostne besede, o katerih človeku ni dovoljeno govoriti".

Tako pa opisuje Carol Zaleski (1991) zgodbo zaratustrovskega onstranskega pričevalca, ki je zapisana v Knjigi Arda Viraza:

"Klasična zaratustrovska pripoved o vrnitvi iz smrti je Knjiga Arda Viraza, v kateri perzijski menih prostovoljno vzame mamilo in se odpravi na oni svet zbirat poročila. Virazovo poročilo, tako kot poročila drugih vidcev, potrjuje in spolnjuje njegova podedovana pričakovanja. Po sedemdnevni komi, med katero leži kakor mrtič, se vrne v življenje in pove,

da je videl Most Ločevalca (na katerem sleherni duša sreča svojo vest), tehtanje človekovih dejanj, kraj mešanih (kjer živijo srednje zaslužni), nebeške postaje zvezd, meseca in sonca (kjer so dobrodošle vse dobre misli, besede in dejanja), sijajni rajski vrt večnega življenja, vrtinčasto reko, naraslo od solz žalovanja, in temačna peklena brezna, kjer se v obupu stiskajo hudobni."

Po islamskem izročilu je tudi Mohamed doživel potovanje na oni svet. Neke noči je bil čudežno prestavljen iz domače Meke v Jeruzalem. Od tod je Prerok na krilatemu konju in v spremstvu nadangela Gabriela odjezdil v sedmerna nebesa in po nekaterih virih naj bi obiskal tudi kroge peklenkega ognja. Po drugi različici (Ibn Išak) naj bi Mohamed v nebesa splezal po lestvi ("miradž"); to spet spominja na šamansko izročila. Sam Mohamed naj bi dejal, da je to tista lestev, ki jo gleda umirajoči, ko se mu bliža smrt.

Okultna literatura v prejšnjem in v začetkih tega stoletja je bila pod močnim pečatom spiritualizma (spiritizma; iz lat. *spiritus* = duh) in spiritualnih (spiritističnih) pričevanj ter raziskovanj. V njih se je dogajalo marsikaj, kar je spravilo spritualizem na slab glas. Še danes ga radi reduciramo na šarlatansko klicanje duhov v poltemnih kabinetih.

Toda pri spiritualizmu gre v jedru vendarle za izjemno pomembno vprašanje, ki zadeva človekovo posmrtno bivanje. Proučevalci spiritizma so želeli priti do bolj določenih odgovorov na to temeljno vprašanje, ki vznemirja človeka od njegovih nastankov. Oprijeli so se možnosti, da bi s posebnimi metodami vzpostavili komunikacijo z bitji, ki živijo onstransko življenje in tako dobili tako zaželene informacije. Spiritualizem 19. in 20. stoletja tako ni drugega, kot novodobna oblika stare prakse vzpostavljanja stikov z drugimi duhovnimi svetovi.

Presenetljivo pri tem je, da nas sinteza ugotovitev spiritualistov pripelje do predstav, ki osupljivo spominjajo na pričevanja o obsmrtnih izkušnjah in spet na pričevanja o onstranstvu, kako ga zasledimo v mnogih starih izročilih, npr. staroegiptovskem in tibetanskem.

Ne nazadnje naj opozorim na številne vire pričevanj o obsmrtni in onstranskem doživljanju v filozofiji in v umetnosti. Pri tem gre bodisi za navajanje lastnih izkušenj pri nekaterih filozofih, mistikih in umetnikih, bodisi za posredno pripoved ali upodobitev (Platon, Dante, Bosch).

Začetki znanstvenega raziskovanja obsmrtnih doživetij

V času reformacije in prosvetljenstva so bila onstranska pričevanja potisnjena ob stran. Zanimanje zanje je ponovno oživelo zlasti v 19. stoletju, a to predvsem v zvezi s spiritizmom in iskanjem sredniškega (medijskega) stika z duhovi umrlih. Prav v novejšem času pa se je ponovno obudilo zanimanje za pričevanja o obsmrtnih izkustvih, ki so postala predmet resnega znanstvenega raziskovanja. Precej zaslug za to ima ameriški filozof Richard Moody, ki je s

svojo uspešnico "Življenje po življenju" (1975) sprožil pravi plaz raziskav, publikacij, pogovorov ter filmskih in televizijskih oddaj na temo obsmrtnih izkušenj. Vendar ne smemo pozabiti, da so tudi drugi raziskovalci nekako v tem času vzporedno z Moodyjem resno proučevali pričevanja o obsmrtnem doživljanju. Med njimi velja omeniti delo Kübler-Rosove (1969, 1995), Noyesa (1972) in pa žal kar nekoliko pozabljeno sistematično proučevanje Osisa in Haraldssona (1977). Že prej so se pojavljali pionirski poskusi, ki so skoraj povsem zanemarjeni (npr. Barrett, 1926). Tako smo po eni strani priče resnim poskusom znanstvenega raziskovanja, po drugi strani pa doživljamo velik popularizacijski val tovrstne tematike.

Moody je začel načrtno zbirati in analizirati poročila oseb, ki so se po preživetih stanjih klinične smrti spominjale nenavadnih doživetij med tem stanjem; prav tako je razčlenil nenavadne doživljaje oseb, ki so preživele smrtno nevarnost. Njegovim analizam so kmalu sledile knjige drugih raziskovalcev (Rawlings, 1978; Ring, 1980; Sabom, 1982; Morse, 1990; Zaleski, 1991; Hillstrom, 1995).

Trendi znanstvenega raziskovanja obsmrtnih doživetij

Prva proučevanja obsmrtnega doživljanja zajemajo predvsem analize opisov obsmrtnih doživetij in njihove klasifikacije. Ta proučevanja so v prvi vrsti zahtevala sistematično zbiranje pričevanj. Ta deskriptivno klasifikacijski vidik raziskovanja so seveda hitro dopolnjevali poskusi razlag obsmrtnega doživljanja. Na tem področju so se pojavile mnoge hipoteze, od tistih, ki segajo daleč v preteklost, do novih, ki skušajo pojav pojasniti na podlagi dognanj sodobne znanosti – nevrofiziologije, nevrokemije, farmakologije do seveda psihologije, kognitivne znanosti in nevroznanosti in celo fizike. Iz razumljivih razlogov pa seveda na tem področju ne moremo pričakovati kakšnega velikega eksperimentalnega raziskovanja, čeprav ni docela izključeno.

Raziskovanje obsmrtnih doživetij pri nas

Prve obsežnejše odmeve na raziskovanje problematike obsmrtnega doživljanja smo pred kakim desetletjem doživeli tudi pri nas (Trstenjak, 1993; Musek, 1993). Resen korak dalje je predvsem ustanovitev društva, ki proučuje tematiko obsmrtnega doživljanja.

4 PERSPEKTIVE

Malo verjetnosti je, da bi raziskovanje pojavov, kot so obsmrtna doživetja, v znanosti zamrlo. Za tak zaključek govori nekaj zelo tehtnih razlogov. Med prvimi je že dejstvo, da gre za tako eminentno izkustvo, da se njegovemu raziskovanju vsaj psihološke discipline ne morejo več odreči. Še več, prav zaradi njegove eminentnosti se z njim ukvarjajo tudi druge znanosti, od naravoslovnih do družbenih in duhovnih. Ta razlog pridobiva na teži tudi zato, ker kaže, da so pri raziskovanju obsmrtnega doživljanja premagani in

preseženi nekdanji (in še ne tako davni) predsodki, ki sicer z znanostjo nimajo veliko opraviti. Drug pomemben razlog je dejstvo, da se danes šele odpira povsem nova perspektiva pri proučevanju obsmrtnih doživetij in podobnih zavestnih pojavov ter stanj, namreč možnost, da raziskujemo njihove nevrološke in nevrofiziološke korelate. To perspektivo odpira nesluten razvoj nevroznanosti, njegovi izzivi pa se bodo v prihodnosti verjetno še eksponentialno povečevali. Nadaljnji razlog je dejstvo, da s proučevanjem tovrstnih pojavov znanost nepreklicno, čeprav seveda s svoje lastne strani, stopa na področje, ki so ji ga v preteklosti odrekli. In naj za konec omenim samo še prepričanje, da se v sodobnem raziskovanju obsmrtnih doživetij današnjemu času primerno uresničuje večna človekova fascinacija nad tem, kar pomeni najbolj usodno mejo v vseh njegovih pogledih na stvarnost in življenje. Ta fascinacija pa bo, kot na večini drugih področjih znanosti, za raziskujoče duhove z vsakim novim odkritjem kvečjemu močnejša.

Literatura

- Barrett, W. (1926). *Death-bed visions*. London: Methuen.
- Eliade, M (1976). *Cultural fashions and history of religion*. V: *Occultism, witchcraft, and cultural fashions: Essays in comparative religion*. Chicago.
- Hillstrom, E. L. (1995). *Testing the Spirits*. Downer's Grove, IL: InterVarsity.
- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Macmillan.
- Kubler-Ross, E. (1995). *O smrti in življenju po njej*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (prva izdaja izvirnika 1969)
- Moody, R, Jr. (1975). *Life after Life*. New York: Bantam.
- Morse, M. (1990). *Closer to the Light: Learning from the Near-death Experiences of Children*. New York: Villard Books.
- Musek, J. (1993). *Neznanke duha*. Ljubljana: Educy.
- Noyes, R. (1972). The experience of dying. *Psychiatry*, 35, 174-184.
- Rawlings, M. (1978). *Beyond Death's Door*. Nashville: Thomas Nelson.
- Ring, K. (1980). *Life at Death: A Scientific Investigation of the Near-Death Experience*. New York: Quill.
- Sabom, M. (1982). *Recollections of Death*. New York: Harper and Row.
- Trstenjak, A. (1993). *Umrješ, da živiš*. Celje: Mohorjeva družba.
- Zaleski, C. (1991). *Onstranska potovanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.